

You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Polska Akademia Umiejętności 1872-1952 - recenzja

Author: Franciszek Ziemski

Citation style: Ziemski Franciszek. (1998). Polska Akademia Umiejętności 1872-1952 - recenzja. "Przegląd Historyczno-Oświatowy" (1998, nr 1/2, s. 130-132).

Uznanie autorstwa - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autorstwa.

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

wychowaniu nie mogą podjąć dalszych badań dotyczących studiów i kursów zawodowych na UJ. Trzeba by wówczas jednak było skupić się przede wszystkim na problemach merytorycznych, a głównie pedagogicznych, poświęconych programom nauczania i sposobom ich realizacji oraz wykazać, w jaki sposób UJ wychodził naprzeciw rosnącym się potrzebom społecznym, politycznym, a głównie gospodarczym. Tym problemom autorka tej interesującej książki poświęciła stosunkowo niewiele uwagi.

FRANCISZEK ZIEMSKI
Bielsko-Biala

JULIAN DYBIEC, POLSKA AKADEMIA UMIEJĘTNOŚCI 1872—1952
Kraków 1995, Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja”, ss. 226

Autonomia Galicji sprzyjała szybkiemu rozwojowi szkolnictwa i nauki. Szanse te w pełni zostały wykorzystane przez Polaków. Ponad pół wieku autonomii w zakresie szkolnictwa polskiego i nauki sprzyjało nie tylko podniesieniu na wyższy poziom oświaty, kultury ludności ziem zaboru austriackiego, ale także przygotowaniu kadr dla niepodległej II Rzeczypospolitej. Na terenie zaboru rosyjskiego i niemieckiego szanse dla rozwoju polskiego szkolnictwa i nauki były niewielkie, dlatego też galicyjskie wysiłki na tym polu nabierały znaczenia ogólnonarodowego. Jednak problemy te nie znalazły szerokiego (na miarę znaczenia) odzwierciedlenia w badaniach naukowych, tak w naukach historycznych jak również i pedagogicznych. Dlatego też pojawienie się nowych książek, podjęcie nowych badań w tym zakresie należy odnotować z należytą uwagą. Do takich prac należy niewątpliwie książka Juliana Dybca.

Wprowadzie Akademii Umiejętności (a po uzyskaniu niepodległości Polska Akademia Umiejętności) ma wiele opracowań, ale są one cząstkowe, źródłowe lub wręcz przyręcznikarskie. Jest też wiele opracowań wysokiej rangi naukowej m.in. Janna Hulewicza *Polska Akademia Umiejętności 1873—1948. Zarys dziejów*, ale jest to praca rozpoczęta i nie dokończona, bowiem składa się tylko z kilku arkuszy wydawniczych, podobnie jak większe późniejsze opracowanie *Akademia Umiejętności w Krakowie 1873—1918. Zarys dziejów*. Jednak i tu mamy tylko niektóre fragmenty dotyczące niektórych aspektów działalności.

Należy podkreślić, że Jan Hulewicz prawdopodobnie położył największe zasługi w pracach badawczych nad dziejami AU i PAU. W okresie 100-lecia PAU zorganizowano dwie sesje naukowe (w latach 1972—1973). Zorganizowano także dwie sesje naukowe poświęcone działalności wydawniczej. Zebrane referaty i głosy dyskusyjne stały się podstawą opracowań: *Polska Akademia Umiejętności 1872—1952. Nauki lekarskie, ścisłe, przyrodnicze i o ziemi*, oraz *Polska Akademia Umiejętności 1872—1952. Nauki humanistyczne i społeczne*. Do ważnych prac o AU i PAU trzeba zaliczyć prace m.in. H. Burycz, W. Bienkowskiego, P. Hübnera, S. Kutrzeby, R. Mojkowskiej, M. Pleci, D. Rederowej, S. Smolki, K. Stachowskiej, W. Tutarkiewicza, a także wiele innych opracowań mniejszej wagi, niemniej posuwających naprzód wiedzę o PAU. Powstaje więc pytanie, jak książka Juliana Dybca wpisuje się w całościowy dotychczasowy dorobek o Polskiej Akademii Umiejętności. Należy podkreślić, że jest to nowe spojrzenie na rolę PAU w dziejach polskiej nauki i narodu, także spojrzenie przez pryzmat potrzeb dnia dzisiejszego. Z drugiej zaś strony autor wykorzystał bardzo wiele dotychczas mało znanych lub zupełnie nieznanych materiałów źródłowych. Pomimo sporego dorobku o PAU, zwłaszcza pracowników skupionych wokół Biblioteki Polskiej Akademii.

Jednak mimo to, jak pisał J. Dybiec: „do tej pory nie ma żadnego wydawnictwa, które uwzględniłoby wszystkie dotychczasowe badania i przedstawiłoby całość dziejów omawianej

instytucji. Jest pewnym paradoksem, że mimo wszystko dotychczas działające towarzystwa naukowe doczekały się nie tylko gruntownych opracowań oraz nowych ujęć popularnonaukowych, m.in. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Warszawie, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Towarzystwo Naukowe w Toruniu" (s. 5—6), a PAU nie ma ilościowego ujęcia. Należy z satysfakcją odnotować ukazanie się zwartej syntezy Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1872—1982 autorstwa Juliana Dybca.

W książce omówiono w formie syntetycznej powstanie i historię Akademii Umiejętności. Myśl autora sięga zamysłów utworzenia Akademii w Krakowie w XVIII w., koncepcje te wyszły od Hugona Kollataja przysłanego do Krakowa przez Komisję Edukacji Narodowej celem zreformowania Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pomysły te nie zostały zrealizowane wobec niechęci samej KEN. Pierwsze lata po utracie niepodległości nie sprzyjały powstaniu takiej instytucji naukowej. Dopiero powstanie Rzeczypospolitej Krakowskiej w wyniku uchwał Kongresu Wiedeńskiego stworzyło warunki dla inicjatywy rektora UJ dla powstania Towarzystwa Naukowego Krakowskiego opierającego swoją działalność na kadrach UJ. Autonomia dla ziem polskich zaboru austriackiego stworzyła warunki dla powstania Akademii Umiejętności: „Nie bez znaczenia był fakt, iż w tym czasie prezesem rządu ministrów był Alfred Potocki, sprzyjający idei utworzenia Akademii w Krakowie. W wyniku starań Lubomirskiego w Wiedniu cesarz Franciszek Józef I skierował 2 maja 1871 r. odrębne pismo do ministra oświaty Józefa Jirečka upoważniające go do rozpoczęcia pertraktacji z Krakowskim Towarzystwem Naukowym" (s. 9). W chwili uzyskania niepodległości Akademia Umiejętności swoim zasięgiem działania objęła cały kraj przyjmując nazwę Polskiej Akademii Umiejętności. Odegrała wybitną rolę w niepodległym państwie i nawet utrata niepodległości w 1939 r. wprawdzie zamknęła działalność jej jako instytucji, jednak jej członkowie kontynuowali prace rozpoczęte w okresie międzywojennym, a bardzo wielu jej członków uczestniczyło w tajnym nauczaniu uniwersyteckim i pracach naukowych. Kolejnym okresem bardzo ważnym dla PAU był czas po II wojnie światowej. Taki model PAU jaki ukształtował się w czasie zaborów, a zwłaszcza w okresie II Rzeczypospolitej nie odpowiadał nowemu systemowi społeczno-politycznemu, dlatego też został przez władze państwowe po II wojnie światowej zlikwidowany, a sama PAU włączona została do Polskiej Akademii Nauk opartej na radzieckich wzorach organizacyjnych¹.

Julian Dybca omiawia także zasady organizacji Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności, podkreślając m.in. wkład w rozwój Akademii ich prezesów takich jak: Józef Mijer (1872—1890); Stanisław Turmowski (1890—1917); Kazimierz Morawski (1917—1925); Jan Michul Rozwadowski (1925—1929); Kazimierz Kostanecki (1929—1934); Stanisław Wróblewski (1934—1939); Stanisław Kutrzeba (1939—1946) i Kazimierz Nitsch (1946—1952)².

W pracy skrótkowo omówiono także materialne podstawy działalności Akademii. Dla całego okresu jej działalności zasadne jest stwierdzenie Stanisława Smolki: „majątek Akademii jest bardzo nieznaczny. W stosunku do zadań i do działalności, którą już rozwinięto, można nawet powiedzieć, że Akademia niemal żadnego nie posiada majątku, a środki materialne czerpie prawie wyłącznie z dotacji rocznych, które pobiera ze skarbu państwa i z funduszy krajowych”³.

Sytuacja finansowa PAU uległa poprawie po uzyskaniu niepodległości dzięki wielkim darom zwłaszcza osób prywatnych jak urekwił K. S. Habsburga, którego dobra, zwłaszcza lasy habiogórskie stały się podstawą nie tylko dla statutowej działalności, ale także budowy w Złotwi kompleksu budynków dla prowadzenia pracy twórczej, służących Akademii po dzień dzisiejszy.

¹ O formach trwania starej tradycji PAU w Oddziale PAN w Krakowie pisze m.in. P. Hubner, *Sila przeciw rozmowom. Losy Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1939—1989*, Kraków 1994, Wydawnictwo i Drukarnia „Szerzej”.

² Polska Akademia Umiejętności została reaktywowana w 1990 r. z siedzibą w Krakowie. Jej prezesem został Gerard Lubuda, a rektorem generalnym Józef Skupski; ogromne zasługi dla jej powstania ma przede wszystkim historyk Jerzy Wyrozumski.

³ S. Smolka, *Akademia Umiejętności w Krakowie 1873—1903*, Kraków 1894, s. 4. Trzeba przyznać, że jeszcze przed odzyskaniem niepodległości ofiarodawców i sponsorów było bardzo wielu, o czym interesująco pisze J. Dybca, jednak potrzeby były jeszcze większe. Szerzej na ten temat finansowania nauki i oświaty pisze autor w książce: *Finansowanie nauki, oświaty w Galicji*, Kraków 1979.

Inwestycje w dołki ziemskie, które dawały podstawę do dobrej egzystencji, stały się przyczyną katastrofy finansowej w okresie, gdy okupant a później reforma rolna PKWN zniszczyły podstawy materialne funkcjonowania PAU.

Najwięcej uwagi autor poświęcił działalności PAU i jej wkładowi do nauki. Wśród tych zagadnień do najważniejszych J. Dybiec zaliczył: organizację życia naukowego w kraju, kontakty zagraniczne oraz ekspedycje naukowe, założenie i działalność stacji naukowych w Puryżu i Rzymie, stworzenie i działalność Biblioteki i Muzeum, działalność Akademii jako instytucji opiniotwórczej oraz ten typ działalności, która związana była nie tylko z problemami nauki, ale także dydaktyki — szeroki odcinek przydzielania nagród i stypendiów dla najzdolniejszych, wysyłanych na studia zagraniczne.

Najbardziej skrótkowo omówiona została działalność wydawnictwa Akademii, podobnie działalność i osiągnięcia Akademii w takich naukach jak: archeologia, historia, pedagogika, filologia, filozofia, etnografia, prawo, ekonomia, matematyka, astronomia, fizyka, chemia, biologia, medycyna, geologia i mineralogia, rolnictwo i leśnictwo. Nauki te wymagają jednak bardziej szczegółowego omówienia, niewątpliwie uczyni to autor w następnym rozszerzonym wydaniu.

Otrzymałmy wartościową pozycję naukową, jednak jej zalety, ale i wady jest zbyt syntetyczne ujęcie. Dzięki tej zwięzłej syntezy może sięgnąć do niej szerzy krąg czytelników. Miał nadzieję, że autor w następnym wydaniu poszerzy wiele wytków, dzięki czemu praca stanie się jeszcze wartościowsza pod względem naukowym. Należy zwrócić się do autora z prośbą, aby uk pięknie rozpoczęte dzieło kontynuował, Polska Akademia Umiejętności odrodziła się wraz z odrodzeniem się narodu i państwa po 1989 r. Tak więc chronologię należałoby nie kończyć na 1952 r., nie przedłużyć i omówić funkcjonowanie i dorobek PAU w nowych warunkach prawdziwie niepodległego państwa po 1989 r. Uwaga dla autora: trzeba znaleźć czas i dokończyć dzieło!

FRANCISZEK ZIEMSKI
Bielsko-Biala

S. J. PASTUSZKA, R. TURKOWSKI,
DZIEJE I LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO IM. S. STASZICA
W OSTROWCU ŚWIĘTOKRZYSKIM (1906—1996)
Ostrowiec Świętokrzyski 1996, ss. 252

W Ostrowcu Świętokrzyskim, drugim pod względem wielkości i znaczenia mieście województwa kieleckiego, jest dziewięć szkół średnich (w większości są to zespoły oświatowe) oraz czternaście podstawowych. Mianem to od dawna było zazwyczaj ośrodkiem oświatowo-kulturalnym dla rozległego rejonu.

Najstarszą placówką szkolnictwa średniego jest tu I Liceum Ogólnokształcące im. S. Staszica, które ostatnio obchodziło 90-lecie istnienia. Z tej okazji wydano wcześniej zapowiadany monografię szkoły, opracowaną przez dwóch historyków mających dorobek naukowy (o czym poinformowano na obwolicie książki).

Wydawnictwo to oparte zostało na treści dwu prac magisterskich obronionych w kieleckiej WSP¹, a także na publikacji jubileuszowej z lat międzywojennych². Prace te utrwaliły niezbyt ścisłe informacje z dziejów szkoły. W opisie początków placówki, zarówno w pracach magisterskich, jak

¹ B. N i e k u r z a k, *Dzieje Gimnazjum Żeńskiego im. S. Staszica Towarzystwu Opieki w Ostrowcu Świętokrzyskim od powstania do 1939 r.*; G. K r u p a, *Dzieje I Liceum Ogólnokształcącego im. S. Staszica w Ostrowcu Świętokrzyskim w latach 1945–1990*.

² *Dwudziestopięcioletnie Gimnazjum Żeńskiego Towarzystwa Opieki w Ostrowcu nad Kamienną, Ostrowiec 1931*.